
Rickul/Nuckö Hembygdsförenings Medlemsblad

Nr 3 September 2003 Årgång 11

Sutleps nya väderkvarn invigs av kommundirektören i Nuckö Ülo Kalm

Foto: Eva Heyman

Rickul/Nuckö Hembygdsförening

Adress Rickul/Nuckö Hembygdsförening
c/o Brita Wiberg, Viktoriavägen 39,
125 34 ÄLVSJÖ

Postgiro 55 68 81 - 1

E-post hembygdsforeningen@home.se

Webbplats <http://hem.passagen.se/rnhem>

Ansvarig utgivare Göte Brunberg.

Redaktion Informationskommittén (Göte Brunberg, Inger Nemeth och Eva Heyman).

Tryckt av BG butiken, Stockholm.

Medlemsavgift 150:-, ungdomsmedlem (t.o.m. 25 år) 50:-.

Annonspriser 1/1 sida 1200:-, 1/2 sida 700:-, 1/4 sida 400:-, 1/8 sida 250:-.

Nästa manusstopp 2003-11-10.

Styrelse

Ordförande

Sven G Frejman (Pasklep), Landstormsvägen
18B, 762 51 Rimbo, tfn/fax 0175-713 65,
e-post sveng@home.se

Sekreterare

Brita Wiberg (Ölbäck), Viktoriavägen 39,
125 34 Älvsjö, tfn 08-99 32 26,
e-post b.wiberg@swipnet.se

Kassör

Gundel Stenberg (Ölbäck), Helsingörsgatan 18,
1tr, 164 44 Kista, tfn 08-752 60 22,
e-post gundel.stenberg@bredband.net

Övriga ordinarie ledamöter

Sture Koinberg (Roslep), Odelbergsvägen 74,
122 37 Enskede, tfn 08-659 69 81,
e-post sture.koinberg@koinberg.se

Bertil Nyman (Gutanäs), Blockvägen 5,
175 40 Järfälla, tfn/fax 08-580 370 49
e-post b.b.nyman@swipnet.se

Anders Peedu (Enby), Krassevägen 3,
169 33 Solna, tfn 08-27 03 06,
e-post anders.peedu@se.flextronics.com

Anne Schönberg (Spithamn), Inteckningsv. 50,
129 31 Hägersten, tfn 08-744 24 54,
e-post anne.schonberg@jm.se

Föreningens ändamål

(citat ur stadgarna paragraf 2)

"Föreningen skall värna om och levandegöra det estlandssvenska kulturarvet från Estland och Sverige, både i bevarandet av historien, nuet och utvecklingen framåt, genom att

- främja kulturella, konstnärliga, musikaliska och litterära intressen såväl i Estland som i Sverige.
- vara kontaktorgan för Rickul/Nucköborna i Sverige, samt informationsorgan i Sverige och Estland.
- i möjligaste mån försöka behålla och vårda den gamla hantverkstraditionen och bebyggelsen i vår egen svenskort.
- vara behjälplig vid reseevenemang till vår hembygd.
- bibringa våra yngsta och ungdomar de traditioner vi själva mottagit och bevarat, samt idka annan härmed förenlig verksamhet."

Innehåll

Ordföranden har ordet	3
Kulturresa i svenskbygden midsommaren 2003	4
SOV:s kalendarium hösten 2003	5
Kurs i landskapsplanering	6
Upprustning av Rosleps kapellruin	6
Nybyggarglädje	7
Picknick på Ölbäckstranden	7
Nuckö kommuns översiktsplan	8
De första estlandssvenskarnas landskap: Vad naturvetenskapliga undersökningar kan berätta	10
"Kniv-Sverige"	11
Nytt från Västra Kustens Skogsägare	12
Tre viktiga jubileer	13
Deportationen till Sibirien	14

Ordföranden har ordet

Sven G Frejman

Ännu en sommar börjar gå mot sitt slut. Det är bara att konstatera faktum. Hösten är i antågande, vare sig vi vill det eller inte. Sol, bad, god mat och trevliga äventyr, men inte en sommar utan att ha besökt Rickul/Nuckö. Självt har jag besökt Estland vid tre tillfällen. Nu rullar vi upp ärmarna och laddar för en skapande höst.

Vi som deltog i kulturdagarna kan glädja oss åt många trevliga minnen. Midsommareldar och midsommardans, som man minns från sin ungdom. Rundturer med buss runt hela Nucköhalvön. Som guide hade vi självaste "vallavanen" Ülo Kalm. Hans lokal-kännedom är imponerande. Det finns knappast ett hus i kommunen, som han inte känner till. Det var särskilt lärorikt för mig att få bekanta mig med Rickul och Növa. Jag är uppväxt under trettioalet på Nuckö. Vid den tiden hade man varken cykel eller bil och då låg dessa områden alldeles för långt borta för att man skulle lära känna dem.

Jag vill tacka de övriga i gruppen, som var med på denna resa, för en trevlig samvaro. Ett stort tack också till Nuckö kommun, Tio Tulvik och Ülo Kalm, vilka ordnat ett trevligt och innehållsrikt program för oss.

Trevligt var det också att få träffa Cay-Håkan Englund, vår finlandssvenske präst. Han var med på de flesta utflykter med oss. Det var rörande att höra honom predika på svenska i Nuckö kyrka. Jag hoppas innerligt att det går att få fram medel så att han i framtiden kan erhålla en tjänst i Nuckö.

Min egen mammas gata, "Paskop gattna", som går ifrån vägskalet vid Urbasa mot Enby har hamnat i ett bedrövt tillstånd under sovjettiden. Om det är någon annan från Pasklep som tycker som jag, så hör av dig. Kanske vi kan hjälpas åt och göra något tillsammans.

Något om vad som har hänt sen sist och vad som kommer att ske:

Aktiviteter i vår kommun – Vid en ceremoni under kulturdagarna invigdes den rekonstruerade väderkvarnen i Sutlep. Vid "talk"-dagar, som anordnades av Noarootsi Kaunistamise Selts ("Nuckö förskönings-sällskap"), har man bl.a. rensat i skogen mellan Rosleps kapell och riksvägen.

Nuckö kommuns översiktsplan - I Nuckö kommun började man under hösten 2001 att ta fram en översiktsplan, där Hembygdsföreningen har varit remissinstans. Remissvaret till kommunen från Hembygdsföreningen var infört i Medlemsblad nr 2 2002. Planen har nu godkänts i sin helhet av kommunfullmäktige.

Föreningslokal i Birkas - Har tyvärr dragit ut på tiden. Lokalen behöver snyggas upp innan Hembygdsföreningen tar den i bruk. Just nu i skrivande stund är Sture Koinberg m.fl. och granskar vad som bör åtgär-

das. Varför inte även här göra talkdagar för att snygga upp vår lokal?

Rosleps kapellruin - Arbetet med murarna har påbörjats nu i sommar och stabiliseringen av murarna är nu klar. Tyvärr har arbetet med täckningen av murarna måst skjutas upp p.g.a. att länsarkitekten Tönis Padu hade invändningar mot vårt förslag. Styrelsen skall verka för att arbetet slutförs nästa år.

Humanitär hjälp - har lämnats till 72 personer i Nuckö kommun med 200 EEK per person.

Premier och stipendier till elever – 1 500 SEK avseende ett stipendium till en elev i Birkas gymnasium och premier till två elever i grundskolan.

Uppmätning av byarna – Hembygdsföreningen har bidragit med 13 000 SEK till uppmätning av de sista byarna.

Kulturkommittén - Till ny sammankallande efter Manfred Hamberg har valts Karin Dalström från Ölbäck. Tack Manfred ännu en gång för den goda insats Du har gjort för föreningen!

Samarbete mellan SOV och hembygdsföreningarna - SOV har bjudit in företrädare från hembygdsföreningarna till en gemensam planeringsdag. Vi skall diskutera hur samarbetet mellan SOV och hembygdsföreningarna kan förbättras så att dubbelarbete undviks samt planera för Minnesåret 2004.

Väl mött till höstens arbete!

Byombudsmöte

Byombuden träffas på Roslagsgatan 57 tisdagen den 7 oktober kl. 18.00.

På programmet bl.a.

- Rapport från byombudsmötet i Birkas.
- Nuckö kommuns översiktsplan och byggbestämmelser.
- Uppsättandet av vägskyltar för "historiska" byar.
- Nya vägombud.

Om Du inte kan komma, meddela detta till Brita Wiberg, tfn 08-99 32 26 eller e-post b.wiberg@swipnet.se.

Välkomna!

Ingvald Luks, sammankallande

Årsmötet 2004

Rickul/Nuckö Hembygdsförenings årsmöte 2004 kommer att hållas på Restaurang Lustikulla lördagen den 27 mars kl. 13.00.

Kulturresa i svenskbygden midsommaren 2003

Eva Heyman

En tredagars rundresa med buss arrangerades av Nuckö kommun under midsommaren 22-24 juni.

Vi var drygt 20 personer som guidades av kommundirektören Ülo Kalm i den gamla svenskbygden. Utflykterna utgick från Roosta semesterby.

Första dagen ägnades åt Nucköhalvön.

Vid inledningen av kulturdagarna i Birkas gymnasium hade även boende i trakten anslutit sig, så vi var ca 50 personer som fick information om gymnasiets verksamhet av rektor Laine Belovas med Käthlin Mikiver, en tidigare elev, som tolk. Vi fick bl.a. veta att gymnasiet är statligt och att man har ca 130 elever från hela landet, varav de flesta bor i internat.

Efter rundvandring i Birkas herrgård åkte vi till Österby, Enby och Pasklep. I Pasklep fick vi besöka presidentens sommarbostad. Presidenten var dock inte där för tillfället.

Färden fortsatte till Lyckholms återuppbyggda herrgård. Vi fick titta in i både herrgården och museet. Vi besökte också det stora naturskyddsområdet Silma med Sutlepsjön, en stor vattenäng med rikt fågelliv.

Före konfirmationsgudstjänsten i Nuckö kyrka hann vi besöka prästgården i Hosby, som nu är renoverad. Vid konfirmationen av sju flickor deltog tre präster, församlingsprästen Leevi Reinaru, diakonen Indrek Kõiv och Cay-Håkan Englund, en ung finlandssvensk präst från Helsingfors, som eventuellt skall bli präst på Nuckö. Det var också han som predikade på svenska.

Efter middagen, som liksom lunchen äts på Noarootsi körts i Birkas, var det lekar för barn och vuxna på gräsplanen bakom Birkas skola. Vi var på slutet många som vågade oss på ringkastning runt öflaska. Folkdansuppvising, i vilken tolv små barn ingick, följde före tändningen av brasan. Ülo Kalm tände facklan åt Sven G Frejman, föreningens ordförande, som fick den stora äran att tända den enormt höga brasan av gammalt virke. Brasan värmdes gott eftersom det var kallt och blåsig under dagen.

Folkdansuppvising i Birkas.

Foto: Bengt Heyman

Rundresans andra dag ägnades åt Rickul.

Vi började på en blomsteräng vid Harga för att leta efter orkidéer. Det skulle enligt Ülo finnas sex arter, men vi hittade endast två i all blomsterprakt.

Nästa mål var Rickul herrgård med rundvandring i herrgården och parken med den vita boken som Gabriel von Taube planterade 1890.

Vi for vidare till Rosleps kyrkogård där Ülo informerade om den pågående restaureringen av kapellruinen och det eventuella återuppbyggandet av kapellet.

Nu tog vi "Stenvegen" genom Roslep upp mot Derhamn. Ülo pekade på vägen ut alla gårdar med namn och han kände även till alla "nybyggare". I Derhamn tog vi en promenad i befästningsområdet från första världskriget. Ülo berättade att den nya ägaren till det stora gråa huset i hamnen, som under sovjettiden var matsal och affär, har planer på att öppna hotell och arrangera överfarter till Odensholm.

På eftermiddagen besöktes Spithamn med promenad ut till udden, över vilken många fågelsträck passerar. Färden gick vidare mot Peraküla över den nu förstärkta bron över Spithamnån. Vi stannade till vid den nya strandanläggningen och det var några modiga som vågade blöta fötterna i det kalla vattnet.

I Peraküla har man just färdigställt ett "Naturens hus" i vilket man skall informera om och ha kurser i hur man skall vara rädd om naturen. Vi besökte även det privata gårdsmuseet Põlluotsa från 1883 med en mängd gamla föremål och redskap.

På kvällen hade Roosta semesterby arrangerat sitt midsommarfirande med beridna ungdomar som tände brasan.

Tredje dagen började med invigning av den återuppbyggda väderkvarnen i Sutlep. Vi var ca 100 personer som närvarade vid Ülo Kalms invigningstal i vilket han berättade att Jutta Holst och Rein Zobel för ca två år sedan kommit på idén att man skulle ersätta den kvarn som man 1956 flyttat till friluftsmuseet

Ülo Kalm guidar genom Österby. I bakgrunden "Post-Hans" (Hans Westerbloms) hus. Foto: Bengt Heyman

Rocca al Mare utanför Tallinn. En kvinnlig elev vid Tekniska högskolan i Tallinn, Marit Õismaa, har som doktorandarbete gjort ritningarna till kvarnen och även en modell i skalan 1/10. Efter bandklippning fick även publiken klättra upp i kvarnen och beskåda den invändigt.

Från Sutlep fortsatte vi via Klottorp och Persåker till Aibolands museum i Hapsal, där det pågår en Rickulutställning. Vid kajen nära museet höll man på för fullt med att färdigställa runöjalan "Vikan", med vilken man skulle avsegla till Stockholm den 26 juni för att överlämna ett brev till svenska kungen.

Lunchen intogs i Kuursaal och då passade vår rese-samordnare Gunvor Strömbom från Ölbäck på att tacka Ülo Kalm för hans mycket intressanta guidning under den tre dagar långa kulturresan i svenskbygden.

Under eftermiddagen besökte vi domkyrkoruinen, järnvägsstationen och den gamla militära flygplatsen i Ungru med tre kilometer långa startbanor.

Att resan blev så lyckad och uppskattad av oss deltagare beror mycket på Ülo Kalms entusiasm och hans stolthet över sin kommun. Han har en detaljkunskap som är imponerande!

Tack Ülo och tack Gunvor för att Du höll ordning på oss och räknade in oss vid alla stopp!

Markägare i Estland!

Seniorgruppen inom Rickul/Nuckö Hembygdsförening har gjort en hemställan till mig om ett samarbete med nuvarande och kommande lagfarter för de fastigheter, som nu ägs av estlandssvenskarna inom föreningens område. Det kan gälla återfående av mark, köp, försäljning, arv eller gåva. Jag har redan skaffat mig de erforderliga rutinerna i alla ärenden samt etablerat goda kontakter med notarie i Hapsal. Jag kan alltså lösa alla problem beträffande jordfrågor.

Jag bedriver denna rörelse i konsultform och är godkänd översättare.

Ring eller skriv så får vi talas vid!

FIE Katrin Schönberg
Endla 2B-16
90504 Haapsalu
Estland

E-post katrin.schonberg@mail.ee
Tfn +372 47 37339, mobil +372 55 24842

Medlemmar i Rickul/Nuckö Hembygdsförening får 15 % rabatt!

Observera att på grund av långa köer och semestrar i förvaltningsinstitutionerna på sommaren är det bättre att ordna markärendena på vintern.

SOV:s kalendarium hösten 2003

19 september kl. 18.00- ca 21.00 Pubafton på Roslagsgatan. En favorit i repris! Lembit Pella från Korkis har gjort eget öl till kvällen.

28 september, 5 oktober, 19 oktober kl. 11.00- 15.00 Nuckösläkter under tre århundraden. Eftersom Göte Brunbergs seminarium i våras blev fullteknat på kort tid ges det nu ytterligare tre gånger.

Seminarierna den 28 september och 5 oktober hålls i SOV:s lokaler på Roslagsgatan 57. Kostnad 50 kr. Anmälan senast en vecka i förväg till SOV:s expedition, tfn 08-612 75 99, eller med e-post till info@estlandssvenskarna.org. De som redan har anmält sig placeras automatiskt på seminariet den 28 september.

Seminariet den 19 oktober hålls i Rådhuset i Torshälla. Kostnad 100 kr. Anmälan senast en vecka i förväg till Ingegerd Lindström, tfn 016-14 41 41 eller 016-35 81 84.

Lättare förtäring ingår i kostnaden för seminarierna.

25 oktober kl. 13.00 Estlandssvenskarnas traditionella kyrkodag hålls i Immanuelskyrkan, Kungstengsgatan 17, Stockholm.

21 november kl. 18.00- ca 21.00 Pubafton på Roslagsgatan med värdar från Nargön.

30 november kl. 13.00 Första advent på Roslagsgatan. En träff med te eller kaffe och trevlig samvaro.

Varmt välkomna till de olika aktiviteterna i höst!

Disputationer vid Kulturgeografiska Institutionen, Uppsala universitet

Den 11 december 2003 kl. 10.00 försvarar Sigrid Hedin sin avhandling "En fallstudie av markåterlämningen i Estlands svenskbygder efter Sovjetunionens sammanbrott". Opponent: Professor Tommy Book, Växjö universitet.

Den 12 december 2003 kl. 10.00 försvarar Ann Grubbström sin avhandling "Etnicitet och jordäggande – En studie av Nuckö och Vippal". Opponent: Professor John Westerholm, Helsingfors universitet.

Lokal: Gustavianum, Akademigatan 3, Uppsala.

Kurs i landskapsplanering

Sture Koinberg

Under augusti månad har landskapsarkitekter från Landbruksuniversitetet i Tartu arbetat med landskapsplaneringsuppgifter i Rickul och Nuckö. Eleverna, som är färdigutbildade, har gått minst fyra år i Lantbruksuniversitetets landskapsutbildning. Lärare från Sverige har sänts till kursen genom Svenska Institutets medverkan. Uppgiften som ställdes var att utföra landskapsinventeringar samt analyser av berörda landskapsavsnitt samt komma med förslag till åtgärder för att bevara värdefulla landskap från igenväxning och att föreslå åtgärder för landskapsvård m.m..

Ett övningsområde som utvaldes som exempel var området i Derhamn med de planerade stugbyarna. Frågor som diskuterades var bl.a. vad som händer med omgivningen som består av privat skogsmark, och hur berör bebyggelsen oss som bor i närheten. Kommer bebyggelsen att påverka våra möjligheter att röra oss mot skog och stränder? Ökar bilismen i området? Dessa och många andra frågor uppstår och måste diskuteras. Frågan ställdes till eleverna om det finns andra alternativ med mera koncentrerad bebyggelse kring hamnen. Skissarbetet visar att det finns möjligheter till förtätning och att placeringen av den föreslagna bebyggelsen inte är behövlig. Marken bör bevaras som rekreationsmark för det rörliga friluftslivet.

Eleverna har även arbetat med landskapsinventering för en framtida väg från Uuemõisa via Skåtanäs till Birkas. Denna väg berör stora markområden och går genom känsliga fågelmarker. Eleverna har skisserat olika alternativa dragningar av vägen samt de landskapsvårdande aktiviteter som krävs.

Förmodligen kommer ett större folkligt motstånd att uppstå mot vägen, särskilt om den dras vidare från Birkas till Ormsö. Eleverna har gjort bra utredningar över vad som händer i landskapet vid genomförande av de olika vägalternativen.

En grupp har arbetat med rekreation och friluftsliv. Gruppen har försökt analysera vad som är karakteristiskt för de forna svenskbygderna. Arbetet har landat i sådana karaktärsdrag som kvarnar, byggnadsskick, gårdsgårdar m.m.. Dessa karaktärsdrag skulle även kunna prägla det nya som byggs och öppna ögonen på folk så att det gamla bevaras. När detta skrivs pågår slutarbetet för fullt i ateljén i vår gamla ladugård på Seffersgården i Roslep, som tillfälligt har gjorts om till fältkontor. Eleverna är inkvarterade i bostadshuset och lärarna på annat håll.

Genom denna kurs har en ung landskapsarkitektkår fått ta del av vårt kulturarv. Jag vill samtidigt tacka lärarna från Sverige som frivilligt och gratis har ställt sina kunskaper till förfogande för de unga landskapsarkitekterna i Estland.

Om det visar sig att materialet som eleverna har utarbetat har ett mer allmänt intresse för oss estlands-svenskar kommer vi att rapportera om detta.

Upprustning av Rosleps kapellruin

Sture Koinberg

I det föregående numret av Medlemsbladet beskrevs ett förslag till metod för bevarande av Rosleps kapellruin. Förslaget hade godkänts av Nuckö kommun, som är ägare till kapellruinen. En offert att utföra uppdraget hade lämnats av Jaan Pardel, en murare bosatt i Bergsby. Kostnaden låg inom den ram som hade godkänts av Hembygdsföreningens styrelse.

Uppbyggnaden av gavelmurarna vid det raserade tornet prioriterades och ingick i den första restaure-ringsetappen. Anledningen till detta var att sidomurarnas stabilitet annars hotades. Arbetet påbörjades i maj och var genomfört i slutet av juli.

Den andra etappen, vilken innebär att lägga ett "tak" på murarna för att skydda dem för regn, var avsedd att påbörjas i sommar. Den i den förra artikeln beskrivna metoden hade godkänts av Nuckö kommun, som är ägare till ruinen. Det visade sig emellertid att länsstyrelsen hade synpunkter på förslaget. Länsarkitekten Tönis Padu anser att det krävs en mer avancerad konstruktion än den föreslagna för att skydda murarna, något som inte ryms inom den godkända kostnadsramen. Vi har därför beslutat att skjuta upp arbetet med täckningen av murarna till nästa år. För att inte förfallet skall fortsätta kommer i år mellanrummet mellan betongplattorna att tätas med fogmassa.

Vi kommer att fortsätta diskussionen med länsarkitekten för att komma fram till en metod för täckning av murarna, som så lite som möjligt fördyrar slutförandet av upprustningen.

De nya gavelmurarna på Rosleps kapell.

Foto: Bengt Heyman

Nybyggarglädje

Eva Heyman

Min far Alfred Brunberg kom från Irjasgården i Roslep. Även min man Bengts mor kom från Irjas. Bengts far Johannes Heyman kom från Brusgården i Roslep.

Sedan Bengt och jag tillsammans med mina föräldrar Alfred och Aline samt min bror Göte besökte Estland för första gången 1993 kände vi att vi måste bygga ett eget hus någonstans i Roslep. Både från Irjas och Brus har mark erhållits tillbaka, men många ägare och avlidna ägare har gjort det svårt att inom rimlig tid kunna bygga på "egen mark".

För drygt ett år sedan fick vi möjlighet att förvärva en tomt i Rosleps stugby. Marken, som har donerats av Ingvar Linneberg från Roslep Hansas och ligger inne i byn vid "Stenvegen", är styckad i fem tomter på ca 1100 m². Vi valde samma hustyp som byggmästare Endel Pelapson byggt ett flertal av. Bygget påbörjades i november 2002.

Vårt hus i Roslep. I bakgrunden Irjasgårdens ladugård och boningshus. Foto: Bengt Heyman

Vi kunde bo i huset för första gången under midsommaren i år. På midsommaraftonskvällen gick vi ner till Stenborstrände. Midsommareldar var tända på gårdarna Irjas, Milback och Nibondas. Havet var spegelblankt och solnedgången otroligt vacker.

Vi har sedan dess bott i huset i ytterligare två omgångar. Eftersom vår tomt gränsar mot Irjasgården är det en otrolig känsla att få sitta på altanen mot väster och få se solen gå ner bakom gården och framför allt den vackra stenladugården. Vi gläds varenda dag över Rosleps öppna landskap, vilket även kan upplevas inifrån vårt hus eftersom vi har gott om fönster runt om. Det finns fortfarande gårdar med kor och höns runt om oss, vilket ytterligare förstärker känslan för denna bygd. Vi har även god kontakt med vår närmaste granne, en äldre kvinna som heter Raisa Mäsnikova. Av henne köper vi potatis och ägg. Tyvärr talar hon endast ryska, så samtalet får föras med hjälp av kroppsspråk.

Nästan varje dag som vi har varit där har vi fått spontana besök av mer eller mindre bekanta som har haft vägarna förbi, vilket är mycket roligt.

Bengt och jag är lyckligt lottade!

Picknick på Ölbäckstranden

Eva Heyman

Den numera traditionella träffen på Ölbäckstranden andra lördagen i juli ägde i år rum den 12 juli. I år var det Granbergssystrarna Birgit, Linnea och Karin från Ölbäck Larsosa som arrangerade träffen.

Vi var ca 60 personer som samlades vid 13-tiden i strålande sol. Jag och min man Bengt som samma dag kom från ett regnigt Tallinn förvånade oss över solparadiset på stranden.

Efter intagande av medhavd mat och dryck under trevlig samvaro med höga skratt, bjöd Granbergsflickorna på en underbar nybakad tårta med färska jordgubbar, som inhandlats tidigt på morgonen på torget i Hapsal.

Efter lunchen var det dags för 5-kamp. Fem lag med fem slumpvis uttagna deltagare skulle nu ägna sig åt plockepinn, boll i hink, ring på pinne, jämfotahopp utan ansats och slutligen tärningskast. Ett lag vann överlägset eftersom de hade "spruttpåggarna" (groddor) i stället för "kråkapåggarna" (paddor) i sitt lag. Man fick nämligen en poäng per hoppad centimeter. Som pris fick det vinnande laget en vinflaska som alla deltagare fick smaka på, så även förlorarna blev glada.

En helt underbar eftermiddag med bad och trevlig samvaro att minnas var till ända.

Jag ser fram emot träffen nästa år!

"Spruttpåggarna". Fr. v. Sven Borrman, Agnes Callenmark, Lennart Hamberg, Bertil Wiberg och Leif Sönnert.

Foto: Bengt Heyman

Nuckö kommuns översiktsplan

Göte Brunberg

I Medlemsblad nr 2 2002 beskrevs kortfattat det preliminära förslag till översiktsplan ("öldplaneering") för Nuckö kommun, som kommunen hade påbörjat under hösten 2001 och på våren 2002 översänt till Hembygdsföreningen för remiss. Översiktsplanen har nu i slutgiltig version godkänts av Nuckö kommunfullmäktige den 9 juli 2003. Eftersom det har skett en hel del ändringar och kompletteringar i förhållande till den preliminära versionen, finns det ett behov av att ge en sammanfattning av den slutgiltiga översiktsplanen.

Enligt den estniska planerings- och byggnadslagen måste varje stad och kommun ha en översiktsplan ("öldplaneering"). Syftet med översiktsplanen är i första hand att reglera utnyttjandet av den mark som finns inom stadens/kommunens område och att fastställa generella regler för markanvändning och byggnation.

Nuckö kommuns översiktsplan är ett dokument på 48 sidor med tillhörande bilagor, kartor och fotografier.

Planen är indelad i tre huvudavsnitt:

1. En översikt över kommunen med en mängd statistiska uppgifter och annan information.
2. Ett referat av de lagar och bestämmelser, på vilka kraven och villkoren i översiktsplanen är baserade.
3. Själva översiktsplanen (ca 10 sidor). Det är denna del som sammanfattas i det följande.

Funktionell områdesindelning

Syftet med den funktionella områdesindelningen är att i allmänna drag bestämma den framtida markanvändningen. Man har delat in marken i följande typer:

1. Bostadsbyggnadsområde. Område där det sker aktiv styckning av marken för bostadsändamål och/eller aktiv byggnation.
2. Värdefull jordbruksmark, som i första hand skall användas för jordbruk. Marken får inte planteras med skog eller bebyggas med bostadshus.
3. Produktions- och industrimark.
4. Skyddad mark. I denna ingår Odensholms, Silma och Leidissoo naturskyddsområden samt delar av Növa naturskyddsområde.
5. Friluftsområden.
6. Riksskogsmark.
7. Kommunens reservmark.

Detaljplanerade områden

Följande områden är detaljplanerade, med därmed följande speciella krav vad avser bl.a. avstyckning av mark och byggnation:

1. Spithamn bys bostadsområde.
2. Derhamns bycentrum med hamnområdet.
3. Sutleps bycentrum.
4. Birkas bycentrum.
5. Tällnäsområdet i Gutånäs.
6. Roosta semesterby i Ölbäck.
7. Bergsby bycentrum med idrottsanläggningen.

Områden med byggnadsförbud

Bl. a. gäller följande:

1. Byggnadsförbud gäller inom hela riksskogen längs stranden från Derhamn söderut till Paj Sips.
2. Området med byggnadsförbud inom det ursprungliga byområdet i Spithamn minskas från nuvarande 100 m till att gälla från stranden fram till privatmarken. Detta gäller från gränsen mot Növa naturskyddsområde i nordvästlig riktning fram till fastigheten 52001:001:4201 (*Nibondas*).
3. Området med byggnadsförbud inom Tällnäsområdet minskas till 75 m från stranden.
4. Området med byggnadsförbud inom det detaljplanerade området i Derhamns hamn minskas till 50 m från stranden.
5. På kommunens öar och holmar, bl.a. Odensholm, gäller byggnadsförbud.

Allmänna badstränder

1. Vid Lyckholms by.
2. Vid Pulma kivi ("Bröllopsstenen") i Enby.
3. Vid Spithamn ån och stranden mellan ån och byn.
4. Vid Roslep.
5. Vid gränsen mellan Derhamn och Roslep.
6. Öster om Derhamns hamn.
7. Vid gränsen mellan Roslep och Ölbäck.
8. Vid Roosta semesterby.
9. Vid hamnen i Österby.
10. Vid Suure kivi ("Roaviksstenen") i Tällnäs.

Skogar för friluftsliv

1. Riksskogen mellan Derhamn och Spithamn.
2. Riksskogen från Derhamn söderut längs stranden (dessutom miljövärdefullt område).
3. Riksskogen sydost om Bergsby.
4. Riksskogen i Enby.
5. Heden i Sutleps by (dessutom miljövärdefullt område).

Markområden med värdefull miljö

1. Den strandnära enskogen i Rickul by (Lucksstranden) och den vackra utsikten mot stranden.
2. Dynerna och tallskogen mellan Derhamn och Spithamn samt Derhamns fästningsområde.
3. Området med sanddyner söderut från Roosta semesterby.
4. Odensholm.
5. Stranden mellan Spithamn och Növa.
6. Ramsholm.

7. Klottorps bycentrum, Rosleps och Harga byar.
8. Vönnuhalvön och Lyckholms herrgård.

Fritidsanläggningar

1. Motocrossbana i det förra militärområdet i Sutlep.
2. Golfbana vid gränsen mellan Österby och Skåtånäs.
3. Tältplatser på Spithamn udden, mellan Spithamn och Spithamn ån, vid gränsen mellan Roslep och Ölbäck, vid hamnen i Österby, i Silma naturskyddsområde och på Odensholm.
4. Uppställningsplats för husvagnar vid hamnen i Österby.
5. Parkeringsplats med väderkvarn och kommunkarta i Sutleps centrum.
6. Parkeringsplats med rastplats vid vägkorset vid Dirslätt.
7. Cykel- och vandringsstigar.
8. Bygga ut timmervägen på gränsen mellan Derhamn och Roslep till stranden.

Möjlighet till användning av vattenskotrar och liknande farkoster skall ges i Derhamns, Österbys och Harga hamnar.

Hamnar och småbåtshamnar

1. Året runt isfri hamn i Derhamn.
2. Småhamnarna i Österby, Harga och Pasklepviken blir kvar. En liten hamn planeras på Odensholm (Södra hamnen).

Nya småbåtshamnar planeras på följande platser:

1. Vid Pulma kivi i Enby.
2. Vid Suure kivi i Tällnäs.
3. Vid fastigheten Altmäe i Rickul by (Lucksbj).
4. Vid bevakningstornet i Rickul by (Norrby).
5. Vid fastigheten Ranna i Spithamn.
6. Vid fastigheten Aasa i Skåtånäs.
7. Vid fastigheten Otsa i Lyckholm.
8. I Roslep.
9. I Sutlep vid Sutlepsjön.

Vägar

1. En förteckning över vägar som är nödvändiga för kommunens utveckling har godkänts av Nuckö kommunfullmäktige.
2. De för kommunens utveckling nödvändiga vägarna har planerats med följande utgångspunkt: till samtliga byar skall gå större vägar och till områden med tre bostäder eller mer skall gå väg.
3. För kommunens utveckling nödvändiga vägar, som nu ligger på privat mark, skall mätas bort från privatmarken och genom notariatsavtal övergå till kommunens ägo. (*Kommunen betalar uppmättnings- och lagfartsavgifter men lämnar inte någon ersättning för marken*).
4. Ansökan om överföring till kommunal ägo skall göras för de för kommunens utveckling nödvändiga vägar, som inte ligger på privat mark.

5. Framtida vägförbindelser Nuckö-Ormsö och Nuckö-Uuemöisa skall planeras.
6. Vägarna i riksskogen är öppna för allmän trafik.
7. Privata vägar kan, om de lokala förhållandena så kräver, göras öppna efter överenskommelse med markägaren och beslut i kommunfullmäktige.

Villkor för byggnation

För byggnation inom kommunen gäller som grunddokument bygglagen, planeringslagen och Nuckö kommuns byggbestämmelser (godkända av kommunfullmäktige den 29/5 2003). Det rekommenderas att man för byggnadsändamål inte använder värdefull jordbruks- eller skogsmark, områden med artrik biotopi, tidigare strandängar osv. Som byggnadsmaterial skall företrädesvis användas naturliga material (trä, sten, metall, vass osv.). Användandet av konstmaterial (plastpanel, plastfönster osv.) är inte önskvärt.

Inom befintliga områden med bostadsbyggnation skall man vid restaurering av befintliga byggnader och vid nybyggnad utgå från områdets byggnadstraditioner. För områden med krav på detaljplanering gäller att uppförande av nya byggnader och tillbyggnad av befintliga byggnader (med över 33 % av ytan) samt avstyckning av tomter endast får ske med utgångspunkt från den av kommunen fastställda detaljplanen. För områden utan krav på detaljplanering får nybyggnation och tillbyggnad endast ske i enlighet med från kommunen erhållna projekteringsvillkor.

Inom kommunens område gäller följande byggvillkor:

1. På en tomt med en yta upp till 0,3 ha får man bygga två hus (bostadshus + en bibyggnad).
2. På en tomt med en yta större än 0,3 ha får man bygga upp till fyra hus (bostadshus + tre bibyggnader).
3. Den maximala höjden är 1,5 våningar (en våning med takvåning), med undantag av Birkas och Sutleps detaljplanerade områden.
4. Man skall bevara minst 50 % av befintlig skog ("körghalvastus").
5. Avståndet till tomtgränsen måste vara minst 5 m.

För områden med krav på detaljplanering gäller följande tilläggsvillkor:

1. Rekommenderad minsta tomtyta är 0,2 ha.
2. Avståndet mellan två grupper av byggnader skall vara minst 25 m.
3. Inom Birkas och Sutleps detaljplanerade områden får höjden vara maximalt två våningar och byggnation med betongelement är inte önskvärd.

För områden utan krav på detaljplanering gäller:

1. Rekommenderad minsta tomtyta är 0,5 ha.
2. Avståndet mellan två grupper av byggnader skall vara minst 50 m.

Om man önskar frångå något av villkoren vid byggnation inom ett område utan krav på detaljplanering, krävs detaljplanering.

De första estlandssvenskarnas landskap: Vad naturvetenskapliga undersökningar kan berätta

Göran Hoppe, Kulturgeografiska institutionen vid Uppsala universitet

Vi har tidigare här i Medlemsbladet tagit upp våra fältundersökningar i Estlands svenskbygder med bland annat temat estlandssvenskarnas äldsta historia. Dessa undersökningar med olika metoder börjar nu bli färdiga och avrapporteras efter hand i olika sammanhang. Ett viktigt sådant sammanhang är att estlandssvenskarna själva skall kunna ta del av vad vi kommit fram till hittills. Här tänkte jag berätta litet om våra undersökningar med olika naturvetenskapliga metoder. Felicia Markus kommer i ett senare nummer av Medlemsbladet att berätta om de arkeologiska resultaten av våra studier, vilka alla finansierats av Stiftelsen Riksbankens Jubileumsfond, Kulturdonationen.

Dessa undersökningar, som genomförts tillsammans med Estlands ekologiska institut i Tallinn, har haft till syfte att för det första klarlägga hur landhöjningen utvecklats i svenskbygden under de senaste 1000 åren. Det var den period som vi, åtminstone till en början ansåg vara rimlig att studera, eftersom vi antog att estlandssvenskarnas bosättningar knappast kunde vara äldre. Senare har det, via dateringar av det ekologiska materialet från Enby på Nuckö, visat sig att det finns anledning att ompröva den "etablerade" äldsta estlandssvenska historien – den kan mycket väl vara äldre än de 1000 år vi utgick ifrån.

För det andra ville vi undersöka när odlingen av spannmål inleddes på olika håll i svenskbygderna – därmed kan man med hög sannolikhet fastställa när de permanenta bosättningarna hade etablerats. Genom att med hjälp av ett slags borrhör ta bottensedimentproppar ur olika vattensamlingar (sjöar, myrar, mossar, görs helst och bäst från isen på vårvintern) och kol-14-datera olika skikt i dessa är det möjligt att också räkna ut när olika växtpollen har avsatts i vattensamlingarna, till exempel pollen från spannmål eller från enbuskar – de senare indikerar vanligtvis en tilltagande igenväxning medan spannmålpollen förstås talar om att odling äger rum och att mark röjts för detta ändamål. Genom att kombinera olika växtpollen kan man genom denna så kallade pollenanalys få en uppfattning om hur landskapet växtmässigt utvecklats sig över århundradena, ända ned till bottenskiktet i den sedimentpropp som analyserats. Förr ansåg man att sådana pollenanalyser, som för övrigt är både tidsödande och dyrbara att genomföra, avspeglade utvecklingen i ett mycket stort område, dvs. vattensamlingarna hade ett stort upptagningsområde. Under senare tid har det visat sig att upptagningsområdet är begränsat till några kvadratkilometer och i hög grad beroende av vegetationen runt vattensamlingen – skog fungerar t.ex. som en barriär för pollen och om en sjö eller myr är omgi-

ven av skog kan man förvänta sig att sedimenten är mer lokala än om den var omgiven av öppen slätt.

Bottensedimentproppar kan också användas för att ge en uppfattning om landhöjningen – i alla fall i kombination med andra metoder. Det går att analysera sammansättningen av mikroorganismer i sedimenten och därigenom kan man datera när en vattensamling går från att vara i förbindelse med havet till att bli en sötvattenmiljö. Sammansättningen av mikroorganismer – diatoméer – förändras när havsviken blir en insjö och genom att återigen med kol-14-metoden datera denna tidpunkt kan man räkna ut landhöjningen ganska väl – särskilt om man genomför många sådana prover.

För vår egen del har det varit möjligt att analysera tre bottensedimentproppar från Nuckö socken, en från vardera Pasklep, Nyby och Ölbäck – en fjärde från trakten av Neve visade sig vara så omblandad att den var omöjlig att få några resultat från. I kombination med andra forskares undersökningar av landhöjningen och havsnivåns förändringar i Östersjöområdet har det därigenom blivit möjligt att beräkna strandförskjutningen i Nuckö och därmed också vilka områden i socknen som var beboeliga och odlingsbara vid olika tidpunkter under de senaste 1000 åren. Det är fullt möjligt att också gå längre tillbaka i tiden med hjälp av de uppgifter vi fått fram om det i framtiden visar sig vara så att bosättningarna i området är äldre än vad vi hittills antagit. Strandförskjutningen är inte särskilt snabb i Estland, den motsvarar läget på svenska sidan en bra bit söder om Stockholm, och är också mycket långsammare än på den norra sidan av Finska viken. Med våra beräkningar kan man anta att förskjutningen varit ungefär 3 meter i nordligaste Rickul de senaste 1000 åren med en mycket snabb fas alldeles i början av perioden, beroende på en sänkning av havsnivån om ungefär 50 cm på 50 år. I södra delen av socknen (Enby, Sutlep) kan man räkna med en strandförskjutning om ungefär 2,5 meter under samma period.

Den bild av strandkonturen som därigenom kan konstrueras med hjälp av en detaljerad topografisk karta blir mycket intressant. Det visar sig att i stort sett samtliga byar på själva Nuckö hamnar i strandlägen och vanligtvis med skyddade hamnvikar i närheten. Enby, Pasklep, Gutånäs, Hosby, Kolanäs, Skåtanäs och Österby låg alla vid havet, om där existerade bosättningar vid den tiden. Stor- och Lill-Harga låg på en egen ö medan Sutlep och Salk hade goda hamnlägen vid havsvikar. Även i Rickul fanns, till skillnad från idag, flera goda hamnlägen. Sådana fanns vid Rickulåns mynning i gamla Rickul by (den som senare vid godsets uppbyggnad efter förflyttning på 1600-

talet blivit Gambyn längre in i landet), vid Roslep och i trakten av Spithamnån. De byar som Johansen ansåg tillhöra det första bosättningsskiktet, byar som Pasklep, Sutlep, Rickul och Roslep, har alltså alla sådana strandlägen.

Av detta kan man konstatera att stora områden i Nuckö socken var fullt beboeliga och odlingsbara vid slutet av vikingatiden, liksom åtskilliga århundraden tidigare. Ur de tidiga estlandssvenskarnas perspektiv kanske bosättningsområdet till och med var gynnsammare än senare i och med att topografin i 1000-talets strandlinje gav bättre hamnlägen och därigenom goda möjligheter till de viktiga näringarna jakt och fiske. Nästa fråga blir då förstås om det verkligen förekom någon svensk bosättning i Nuckö socken före 1200-talet?

De tre bottensedimentpropparna från socknen som vi har analyserat lämnar därvidlag ganska olikartade resultat. Detta visar på två saker, nämligen att utvecklingen inte varit likartad över hela socknen och att sedimenten enbart speglar utvecklingen mycket lokalt. Vi har förhoppningar om att i framtiden kunna göra flera sådana analyser i ett tätare nät över svenskbygden och att det därigenom skall bli möjligt att mer noggrant klarlägga de äldsta bosättningsmönstren.

Vad har vi då kommit fram till?

Om vi i tur och ordning går igenom de tre bottensedimentpropparna med början i norr kan man konstatera följande:

Mosse i Ölbäck: Ängsväxter uppträder tidigt, enligt dateringen för mer än 2000 år sedan. Spannmålspollen börjar uppträda för ungefär 1700 år sedan och förekomsten fortsätter sedan kontinuerligt i sedimenten ända fram i nutid. Ängsväxterna minskar temporärt i förekomst vid den tiden vilket skulle kunna tyda på att människan tagit existerande ängsmarker i anspråk för odling. Senare tilltar åter ängspollen i sedimenten vilket tyder på att skogsmarker röjts av. Det senare indikeras också av att barrträdspollen minskar i förekomst från ett maximum för mer än 2000 år sedan.

Sankmark i Pasklep: Ängsväxter rikligt förekommande över hela perioden medan däremot spannmålspollen dels förekommer längre tillbaka i tiden, dels i mycket sen tid. Detta skulle kunna indikera uppodling ungefär på 1000-talet men att man efter ungefär 500-600 år upphört med spannmålsodlingen i sankmarkens närhet. Förklaringen till detta kan t.ex. vara att man lagt om jordbruket till mer extensiv drift med hagmarker eller att byn ödelagts i samband med livländska krigerna på sent 1500-tal, då tatarhärjningar hemsökte Nuckö och bland annat ödelade Gutånäs, och att där efter ett annat odlingssystem dominerat. Avbrottet är så pass sent att vi från det skriftliga källmaterialet vet att Pasklep vid den tiden redan var befolkad av svenskar.

Nyby mosse (i gränsområdet mellan dagens Nuckö och Oru kommuner): De mer närbelägna byarna här är Nyby, Persåker och i någon mån Klottorp, vilka alla tidigare låg i Eylandsdelen av Nuckö socken. Spåren av spannmålsodling är sena, först för ett par hundra år sedan börjar de förekomma, medan inslaget av trädpollen hela tiden är mycket stort. Eftersom vi, från det skriftliga källmaterialet, vet att dessa byar existerade tidigare än när spannmålspollen börjar förekomma i provet avspeglar det förmodligen inte utvecklingen utanför ett ganska snävt område runt mossen och är tyvärr oanvändbart för våra syften. Det finns ingen anledning att tro att man inte odlat markerna runt de tre byarna.

Resultaten från analysen av de tre sedimentpropparna visar att det åtminstone i Pasklep och i centrala Rickul förekommit bosättningar från åtminstone 1000-talet, i fallet Rickul betydligt längre tillbaka. Odlingen har varit kontinuerlig fram till 1500-talet i Pasklep och in i modern tid i Rickul vilket ger som en rimlig tolkning att den drivits av förfäder till bygdernas sentida svenska invånare. Slutsatsen blir att den estlands-svenska bygden har betydligt äldre anor än vad som tidigare hävdats av t.ex. Paul Johansen och Evald Blumfeldt, men enbart baserat på det mycket tunna skriftliga källmaterialet från 12-1300-tal.

Jag vill tacka dr Tiit Koff och professor Jaan-Mati Punning, båda vid Ekologiska institutet i Tallinn, för deras stora insatser i samband med provtagningar och analyser av materialet från Nucköområdet.

(Anm.: Redaktionen har ändrat artikelförfattarens stavning av några ortsnamn.)

"Kniv-Sverige"

Någon har kanske funderat över Nuckös estniska namn Noarootsi, som på svenska betyder "Kniv-Sverige".

Edvin Lagman har i "En bok om estlands svenskar, del 2" givit en förklaring till namnet. Ursprunget är ett fornestniskt ord "nuka" (uttalas no'ka), som betydde "spets". Namnet har av fastlandsesterna givits till Nuckö, som då var en ö, på grund av att ön hade en spetsig udde. Troligen avsågs Skåtanäsudden.

När svenskarna flyttade in på Nuckö övertog de ordet "Noka" som dialektnamn på ön. Esterna glömde så småningom bort ordets ursprungliga betydelse och associerade istället "Noka" med ordet "nuga", på svenska "kniv". Genitivformen av "nuga" är "noa", och eftersom trakten var befolkad av svenskar blev Nuckös estniska namn Noarootsi.

Parentetiskt kan nämnas att ordet "nucköbo" på estniska blir "noarootslane" ("knivsvensk"). Av detta bildade esterna ordet "pussrootslane" ("dolksvensk"), som användes i nedsättande betydelse om svenskarna.

Nytt från Västra Kustens Skogsägare

Bo Stenholm

Under sista veckan i juli organiserade föreningen en skogskurs, samt genomförde det sedvanliga årsmötet.

Skogskursen

Föreningen har förmånen att ha Rune Gårdh, en av Sveriges främsta skogsexperter, knuten till sig. Lördagen den 26 och söndagen den 27 juli genomfördes kursen under hans ledning.

Lördagen var en teoretisk dag och vi hade hyrt en lokal i Roosta semesterby. Vi fick även besök av vår samarbetspartner Keskkonnateenistus ("Skogsvårdsstyrelsen") i Läänemaa, vars två representanter talade om naturskydd och lagar och regler i samband med skogsbruk.

På söndagen gjorde vi praktiska övningar på Kent Mihlbergs fastighet i närheten. Vi lärde oss bl.a. att mäta höjder och grundtytor på ett skogsbestånd så att vi kunde uppskatta virkesförrådet. Vi lärde oss vidare att gallra skog på utlagda provtytor samt att röja i ett slybestånd. Den sista utflykten gjorde vi i ett bestånd i Höbring där föreningen nyligen hade avverkat. Vi har anlitat en mycket professionell avverkningsfirma från Padise och resultatet bedömdes vara bra.

Som kurslitteratur använde vi boken "Lönsamt Familjeskogsbruk", utgiven av RLF-Skogsägarna i Sverige. Det är kanske den bästa boken som finns på området och innehåller mängder med konkret information.

Vi var väldigt nöjda med kursen. Det samlade intrycket var att alla behövde lära sig mycket mer och att vi bara hade skrapat på ytan. Runes stående kommentar om skogen i vårt område var hela tiden: "Det finns mycket att göra här. Om man åker omkring i Sverige, kan man se att det och det är gjort. Här i Estland är väldigt lite gjort och det mesta är kvar att göra.....".

Det som är viktigast nu är att gallra mer i skogen, och då behöver vi fler gallringsuppdrag från gamla och nya medlemmar!

Årsmötet

Årsmötet ägde för andra året i rad rum i Wiedemanngymnasiet i Hapsal. Det är en central plats, som är lätt att komma till för alla medlemmar. Här var även det estlandssvenska gymnasiet inrymt, så byggnaden anknyter till vår historia.

Denna gång var Sven Salin mötesordförande och Ingegerd Lindström sekreterare.

Till styrelsen valdes jag själv, Bo Stenholm, som ordförande. Vidare valdes Ülo Kalm och Ants Varblane för ytterligare en period.

Ants är också föreningens "tegevjuht" eller operative chef. Jan Persson hade undanbett sig omval p.g.a. en mycket stor arbetsbörda i sitt nya arbete som kon-

cernsäkerhetschef i SE-banken. Vi tackar honom för den här tiden.

Nya ledamöter i styrelsen är Kent Blomberg och Kent Mihlberg samt Sven Häggblom. Suppleanter är Krister Engman, Rolf Gillwik, Ellen Järv och Sven Söderblom.

Revisorer är som förut Lars Alexandersson och Axel Friberg. Särskilt Lars har lagt ner ett stort arbete på att få den nya bokföringsfirman Bilans att komma in i arbetet. Vi är glada för att Bilans har kommit igång så bra med det viktiga redovisningsarbetet. Merrike Laur, som är ansvarig, har t.ex. gjort ett bokslut för det första kvartalet 2003 och håller redan på med det andra kvartalet.

Ants Varblane berättade sedan om den gångna säsongens avverkning. På Ormsö hade det huggits 1 489 fastkubikmeter och inom Nuckö kommun 1 165 fastkubikmeter.

Kent Mihlberg, och framförallt hans fru Sussie, har lagt ner ett stort arbete på att utarbeta nya Excel-baserade avräkningsrapporter till skogsägarna. De har nu använts för första gången.

Vid årsmötet hade alla avräkningsrapporter som gällde Ormsö skickats ut. Nuckös avräkningsrapporter har sänts ut den 9 augusti, så nu har allt redovisats till dem där vi har gallrat och avverkat under hösten 2002-våren 2003. Pengarna till skogsägarna skickas ut så snart avräkningsrapporterna är underskrivna och de har skickats till Ants.

Den nya avverkningsfirman från Padise som har gallrat i Nuckö kommun, har gjort ett bra arbete och vi är nöjda med dem. De äger själva en s.k. "Harvester", eller skördare, och har därför möjlighet att avverka mer effektivt. De kan även komma till Ormsö och arbeta där.

Slyprojektet i Nuckö, dvs. möjligheten att leverera flis till Nuckös värmeverk i Birkas, är ännu inte helt utrett men skall diskuteras vidare och har hög prioritet.

Det viktiga nu är att öka avverkningsvolymerna och att börja tidigare under hösten. VI BEHÖVER DÄRFÖR FLER GALLRINGS- OCH AVVERKNINGSUPPDRAG FRÅN GAMLA OCH NYA MEDLEMMAR!

Bo Stenholm

Skarpnäcks Allé 9

128 35 Skarpnäck

Tfn/fax: 08-605 90 94

Mobil: 070-288 04 85

E-post: bo.g.stenholm@telia.com

Webbplats: <http://w1.864.telia.com/~u86413309>

Tre viktiga jubileer

Sven Salin, ordförande i SOV

Vi estlandssvenskar har i år tre viktiga jubileer att fira - viktiga för alla estlandssvenskar och för Svenska Odlingens Vänner men kanske särskilt viktiga för Rickul/Nucköbor. Det är i höst 130 år sedan Thure Emanuel Thorén och Lars Johan Österblom kom till Estlands svenskbygder som missionärer och lärare. Det var i

augusti 1873. Thorén grundade redan i november 1873 det första svenska lärarseminariet i Paskleps herrgård.

Det är i år 100 år sedan den första svenska almanackan gavs ut i Estland, "Kalender eller Almanack för året 1903 för svenskarne i Estland", den första skriften som tryckts på svenska sedan 1740-41, då en svensk psalmbok trycktes i Reval. Det är också i år 100 år sedan den estlandssvenska nykterhetsföreningen bildades i Klockaregården på Nuckö, en föregångare till Svenska Odlingens Vänner.

Alla dessa tre händelser kom att få mycket stor betydelse för den fortsatta utvecklingen av svenskheten i Estland. Det finns därför all anledning både för SOV och för Rickul/Nuckö Hembygdsförening att fira dessa tre jubileer.

Österblom och Thorén hade egentligen utbildat sig till missionärer för Östafrika vid Evangeliska Fosterlandsstiftelsens missionsinstitut Johannelund. Det var mer eller mindre en slump att de hamnade i Estland. Ett upprop till folkskoleseminarierna i Sverige om lärare till svenskbygderna i Estland hade inte gett något resultat, och frågan gick då till Johannelund, där de båda då var elever. Efter missionärsinviqning och en kort kompletterande pedagogisk utbildning i Uppsala avreste de i all hast till Estland utan att egentligen veta något om estlandssvenskarnas situation. Via Finland och Reval kom de med båt till Hapsal och hamnade sedan hos prostens Vilhelm Girgensohn på Nuckö. Där kom man överens om att Österblom skulle fortsätta till Ormsö och Thorén stanna på Nuckö.

Thorén undervisade först några elever i prästgården men flyttade redan i november 1873 till Paskleps herrgård, där Girgensohn hade hyrt ett litet hus för det blivande seminariet som alltså startade hösten 1873 som en treårig utbildning med undervisning sex dagar i veckan i bl.a. bibelkunskap, katekes, svenska, geografi, historia, musik och sång - men även ryska, estniska och räkning. Redan den första elevkullen innehöll flera personer som senare skulle göra sig kända i den estlandssvenska historien, t.ex. Mats Schönberg, senare lärare i Kolsve, Johan Lindström, lärare i Sviiby, och Johan Hammerman, lärare i Kärrslätt på

Ormsö, Johan Dans, lärare i Höbring, och Johan Nyman, lärare på Odensholm och sedan klockare på Nuckö.

Efter tre års utbildning var dessa estlandssvenskar redo att påbörja sin lärargärning i de olika svenskbygderna. I många fall fick de också se till att skolhus byggdes, t.ex. på Ormsö och Odensholm, och att hjälpmedel och läroböcker anskaffades. Ytterligare två elevkullar genomgick sin utbildning vid seminariet, men sedan ansågs behovet av estlandssvenska lärare tillgodosett, och seminariet lades ned. Thorén själv var tvungen att återvända till Sverige redan år 1881 av hälsoskäl.

Förutom seminariet i Pasklep grundade Thorén också en sångkör på Nuckö, startade en söndagsskola och undervisning för vuxna och åstadkom en religiös väckelse - liksom Österblom på Ormsö. Hans största insats för svenskheten i Estland måste ändå sägas vara lärarutbildningen och den betydelse han genom Johan Nyman kom att få för andra personligheter såsom Jakob Blees och Hans Pöhl.

Det var nämligen Johan Nyman och Hans Pöhl som var de drivande krafterna bakom bildandet av den estlandssvenska nykterhetsföreningen i Klockaregården på Nuckö och utgivningen av den första svenska almanackan 1903. Nykterhetsföreningen blev början till Svenska Odlingens Vänner som bildades 1909, och almanackan som förutom en kalender också innehöll artiklar om de olika estlandssvenska bygderna och nyttig läsning om jordbruk, hälsovård, åskväder etc. fortsatte att komma ut i ca femton år. Den blev på sätt och vis en årsbok för SOV tills Kustbon så småningom ersatte almanackan. Det finns därför all anledning att fira detta hundraårsjubileum. Det gör SOV och hembygdsföreningarna genom att ge ut en minnesalmanacka för 2004, där vi också påminner om våra 60 år i Sverige och SOV:s 95-åriga existens.

Österbloms och Thoréns ankomst till Estlands svenskbygder år 1873 och 130-årsjubileet av denna viktiga händelse innebär emellertid också en annan utmaning för oss estlandssvenskar i Sverige. Vad är vi estlandssvenskar beredda att göra för svenskheten i Estland i dag? Ülo Kalm har flera gånger ställt följande fråga till mig - och säkert också till flera av er Rickul/Nucköbor: "Ni estlandssvenskar äger nu en stor del av marken i Estlands svenskbygder, vad vill ni använda ert ägande och ert inflytande till? Hur vill ni medverka till att bevara åtminstone något av den estlandssvenska kulturen i Estland?" Kanske måste vi inse att vi har ett ansvar, och att en del av hjälpen även nu och i framtiden måste komma från Sverige - liksom på Österbloms och Thoréns tid för 130 år sedan.

Deportationen till Sibirien

Lemmi Tammesaar

(Fortsättning från föregående nummer)

I slutet av juni började slåttern och den pågick tills snön började falla. Under det första året var vårt arbetsområde vid Karagatfloden, ca 20 km från byn. Där restes ett stort tält som rymde hela gruppen av slätterarbetare. Vi var alla med i denna grupp, för där kunde man få lagad mat, t.o.m. på kredit. Hemma hade vi ju ingen mat alls.

Vi hade arbetat där ungefär en månad, då vi plötsligt en kväll såg himlen mörkna och ett våldsamt åskväder seglade upp. Stora svarta moln hängde så lågt att man kunde ta i dem, tycktes det. Det blåste upp till en regnstorm vars like jag aldrig har upplevt, varken förr eller senare. Blixten tände en höstack och en trädstam splittrades. Stormen blåste en reva i tältduken och fick därmed bättre grepp om tältet, som genast fladdrade iväg liksom en stor ballong mot floden. Våra saker flög samma väg, i mörkret var det omöjligt att hitta dem. En del hamnade i floden och flöt bort med strömmen. Det var svårt att stå upprätt. Vi var genomblöta, liksom de av våra saker som kunde räddas. Våra ryska överordnade befallde oss att ta skydd i ett litet hus vid vägen, det enda i närheten. Det var snarare en hydda, där det bodde en estnisk kvinna med två barn, förvisad liksom vi. Hon hette Leida Orav. Där var vi hela natten, eller rättare sagt vi stod, eftersom rummet var så litet och vi var så många. Jag grät stilla, för jag var så trött och ville lägga mig på golvet, men det fanns ingen plats.

På morgonen var det åter vackert väder och solen sken liksom helt ovetande om stormen. Den dagen fick vi gå hem. Tre dagar senare skickades vi åter ut till arbete. Nu hade vi inget tält längre, vi var tvungna att själva bygga oss en sorts hydda för natten. Först var det nog knepigt, men människan tycks ju vara skapad för att klara av det mesta, så fick vi bukt även med den saken. För kvinnfolket gick det nog långsammare och med sämre resultat än för karlarna. Så småningom fick vi "tekniken i händerna" och någon skillnad märktes inte längre. När vi hade klarat av hörarbetet på en yta med ca 5 km radie, flyttade vi vidare med våra saker och byggde en ny koja. Den skulle stå emot för blåst och hålla för regn. Öppningen skulle vara liten för att kunna täckas igen för myggorna, som fanns i miljontal. De gjorde verkligen livet till ett helvete! Kojan byggdes av grenar och av hö, överst lade vi färskt gräs vars tyngd höll höet på plats. Sovplatserna gjordes av lövträdsrenar.

Slättermaskinerna drogs antingen med traktor eller med bil, men även oxar användes. En traktor kunde dra upp till fyra slättermaskiner efter sig. När det regnade, och på morgnarna när gräset var daggvått, slog

vi för hand med lie. Hörarbetet utfördes i grupper eller i "länkar" som vi sade där. En länk bestod av fem personer: en körde en höräfsa dragen av häst eller ox, två körde höet med oxar fram till stacken, en var stackmästare, och en, vanligen en man, tjugade upp höet. Höstacken gjordes avlång och upptill var den spetsig som ett hustak. Senare, när min yngre syster fick köra höräfsa, fick vi egen "länk Tammesaar". Länkäldsten hette Uno Tammekand.

Under det första året arbetade mor för det mesta ensam på slåttern, för vi barn avlönades mycket lågt. Men äta ville vi ju naturligtvis, så mor köpte med sig mat till oss från slätterköket. Det var det enda sättet att klara livhanken. Till hösten hade mor en skuld på 773 rubel. Vi hade alltså ätit upp mors hela inkomst för sommaren och därtill blivit skyldiga nämnda summa som senare skulle avbetalas. Till vintern fick mor vakttjänst vid brandkåren och hade fast månadslön. Från lönen drogs varje månad 50 % för återbetalning av skulden. Tyvärr minns jag inte hur stor månadslönen var och hur länge hon fick betala av på skulden. Men jag minns att mor, när det var mörkt, i hemlighet gick tillsammans med en annan kvinna på kolchosåkrarna och plockade veteax. Åkern var ca fem km från byn. När ingen såg oss förvällde vi vetekornen i plåtburkar. Vetekornen var mycket näringsrika och stillade hungern. Min äldsta syster Luule hade lärt sig att använda symaskinen och kunde tjäna lite som bidrag till hushållet.

Höet pressades med maskinpressar till balar. Detta skedde på ett ställe som vi kallade "lagerträdgården". En gång kom kvinnliga fångar dit. Bland dem fanns även en estnisk kvinna, namnet har jag tyvärr glömt. De var inkvarterade i en liten bod i lagerträdgården. Deras mat bestod ofta av laxliknande fiskar, "gorbuscha", som var mycket välsmakande. Så tyckte vi, men de var grundligt trötta på den enformiga maten.

En del oxar slaktades till vintern. I mors vaktupdrag ingick även att vakta kropparna som förvarades ute för att så småningom lastas i vagnarna. Eftersom det var vinter var de djupfrysta, likaså de tillvaratagna inälvorna. Vid ilastning var det ingen som räknade hur många leverar och lungor som fanns kvar. Mor kunde byta dessa mot fisk hos fångarna. Jag bytte min svarta kjol mot fisk efter lång tvekan, men jag var så hungrig. Ödet var ändå nådigt mot oss att vi kunde klara matbekymren på detta sätt. Vad som hände med fångarna vet jag tyvärr inte.

Under det första året byggde man ett mindre hus vid barackerna. Vi barn fick där ett spännande jobb - att spika spån på taket. I detta hus inkvarterades vi

tillsammans med två andra familjer i ett rum som var ca 30 m² stort. Det fanns även en spis i rummet. Där bodde vi tillsammans 11 personer.

Denna höst råkade jag ut för en olycka, och just på min födelsedag den 5 oktober då jag blev 13 år gammal. Jag var hos en annan flicka och vi högg videkvishtar i bitar med pärtknivar. På något sätt slant min kniv och jag högg mig i vänstra knäet. Det gjorde väldigt ont, man t.o.m. såg hur knäet snabbt svullnade upp. Sjuksköterskan Alice Vooremaa från Hapsal, även hon förvisad, gav mig smärtstillande sprutor. Jag låg med värkande knä i sängen i sju dagar. Till närmaste stad, Tšulöm, var det ungefär 30 km och dit fick vi vanligen endast åka med hästskjuts på vintern. Jag fick sprutor varje dag av systemen. Men så en dag transporterades jag ändå till sjukhuset i staden. Mor följde med mig. På sjukhuset kom en äldre läkare för att titta till mig. Han pratade länge, men vi kunde ju inte ryska något vidare, så vi blev inte ett dugg klokare. Men så räckte han ut tungan åt mig och jag brast i skratt. De andra var väl något oförstående, men saken var den att några estniska pojkar hade lärt oss hur man snabbt kunde lära sig ryska: lägg tungan i ryssens mun över natten, så kan du prata flytande ryska på morgonen. Jag tänkte just på det, att han vill stoppa sin tunga i munnen på mig för att jag skulle kunna förstå vad han sade. Till slut så förstod mor att jag skulle visa tungan, som man ofta brukar göra vid läkarbesök.

Ryska språket lärde jag mig på sjukhuset, för där var jag tre och en halv månad. Man kunde helt enkelt inte hämta hem mig därifrån. Läkarna ville amputera benet, men jag tillät det inte - jag skrek som trumpeterna vid Jerikos murar. Jag gick ganska länge på kryckor, men sedan började de sträcka på benet, lite i taget, och det blev bättre. Än i dag är det vänstra benet svagare, men det är i alla fall mitt eget ben. Mor berättade senare att hon hade bett till Gud för att mitt ben skulle förskonas. Och han hörde hennes bön även denna gång.

Mors hemfärd blev äventyrlig, hörde jag senare. De hade bestämt träff med körkarlen, men det blev något missförstånd och de träffades inte. Mor kunde inte förklara vart hon skulle, pengar hade hon inte heller. Så hon inkvarterades hos kvinnliga fångar. Där var hon tre dagar innan hon "upptäcktes" och transporterades hem. Hon berättade att det var flera tiotal fångar där, de sov på golvet i ett stort rum. Hon arbetade tillsammans med dem på dagarna och marscherade med dem genom staden till deras bespisningsställe. Sådana förvecklingar kan ske om man inte kan landets språk.

Större pojkar, som hade lärt sig lite ryska, undervisade oss småflickor i språkets finesser. "God dag" heter på ryska "russki durak" (rysk dumskalle), förklarade de för oss. Vi neg och hälsade ryssarna med den frasen. Underligt att vi inte åkte på smörj. En expedit i

Lagerbyggnad i Dubravo.

Foto: Oskar Lehema

affären förstod att någon hade lurat i oss galna glosor och förklarade snällt saken för de äldre. På dessa pojkar trodde vi ju aldrig mera.

På våren 1950 ersattes mor med en ryss i vaktjänsten och sändes till skogsarbete. Dit var det ca 10 km att gå, medförande sågar och yxor, och samma väg tillbaka på kvällen efter tungt dagsverke. Skogsarbetet varade tills man skulle börja med slätterarbetet. Jag var också på skogsarbete tillsammans med en flicka som hette Veronika Marjapuu. Trädstammarna var så tjocka att det nästan tog en dag för oss att fälla ett träd. Nästa dag orkade vi såga av några bitar av stammen och klyva och stapla upp dem. Det var en klen dagpenning som vi tjänade ihop - det var nog mera för arbetets glädje. Men vedklyvning lärde jag mig för hela livets behov.

När tiden för höbärgningen var inne, då började även den stora insektsplågan med mygg, knott, bromsar och getingar. Vi var alla uppsvullna av insektsbett. Som ansiktsskydd gjorde vi en stomme av metallnät runt huvudet som täcktes över med gasväv. Det skyddade mot mygg men inte mot knott, de hittade in innanför masken i alla fall. Knotten var nog den värsta plågan, men vi vande oss så småningom.

På vintern körde vi hö till lagerträdgården. Där pressades höet till balar som lastades i godsvagnar och kördes till stuteriet i Taišet. Männerna hade hästar för hötransporten, kvinnorna hade oxar. Man trodde väl att kvinnfolk inte kunde klara av körning med hästar. Två körare skulle klara av antingen fyra hölass dragna av var sin oxe eller sex hästdragna lass. Veronika och jag körde också med oxar i början. Vi ville dock inte vara sämre än pojkarna, så vi förhandlade om att få hästar istället. Så blev det till slut - en av oss satt på den första släden och den andra på den sista. De mellersta hästarna höll sig snällt i ledet, så hade man tränat dem. Det var ganska djup snö och besvärligt att komma fram till höstackarna i skogen. Vi fick gräva fram dem ur snön. Det första dragdjuret fick mindre hölass för det skulle ju ploga väg för de efterföljande.

Hölassen skulle bindas stadigt med hjälp av en slana ovanpå lasset så att höet inte skulle spridas ut ifall

Arbetslaget vid höpressen. Längst till höger i övre raden Luule Tammeaar. Foto: Oskar Lehema

lasset välte. Vi lärde oss tillverka piskor som man endast skulle slå i luften så att det smällde för att tvinga hästen vidare. Oxarna var svårare att handskas med, de var långsamma och envisa, men vi lärde oss att bemästra dem med olika knep. Vår arbetslön berodde på prestationen som mättes på olika sätt. Vid utkörning av hö vägdes varje lass på en stor våg. På slåttern mätte brigadören varje kväll höstackarnas längd med måttband. Så var det även på skogsarbetet, vedstaplarna mättes varje kväll.

Så gick åren på något sätt - höbärgning på sommaren, skogsarbete på våren och hösten, på vintern utkörning av hö, pressning till balar och lastning i järnvägsagnar. Det senare arbetet var ett av de tyngsta. Det var fyra lastare per vagn, vanligen kvinnor, det fanns ju inte så många karlar där. Två arbetade i vagnen med att stapla balar och två bar fram. För detta ändamål hade man tillverkat speciella krokare, man slog kroken i balen och hivade den på ryggen med bra fart. Det var högt till dörröppningen så att man fick göra en slags trappa av balar. Balarna vägde en 35-40 kg, beroende av hur fuktigt höet var och hur hårt det var ihoppressat. En vagn rymde ungefär 400 balar. Det var ett riktigt slavarbete.

Tiden gick. Ungdomarna blev myndiga, många gifte sig och fick barn. Även min äldsta syster Luule fick en son. Tyvärr dog hans far, Ülo Leitalu, plötsligt i hjärtsjukdom. Han fick aldrig se sin son. Min syster fick ensam ta hand om barnet, något stöd eller någon hjälp fanns inte att få där från myndigheterna. Hon fick helt enkelt stanna hemma med lille Mati. Detta var i december 1953.

Efter Stalins död i mars 1953 blev det småningom förändringar. 1954 började man frige minderåriga. Mina två yngre systrar Elgi och Evi fick åka hem till mormor i Estland. Samtidigt fick vi som blev kvar en egen lägenhet. Inkomsten hade blivit bättre och vi kunde köpa oss en del saker. Under denna höst, i november, började man bland de deporterade värva folk

till byggnadsarbete. De anställde både tyskar och estier. Alla som skrev kontrakt på tre år skulle automatiskt bli fria efteråt och få åka hem. Endast en person per familj fick skriva kontrakt. Jag var ju, 18 år gammal, redan härdad och van arbetare så jag skrev på kontraktet. Det tycktes vara det enda sättet att få komma bort från Sibirien. Kontraktet var frivilligt, men det var ändå ett risktagande eftersom ingen garanterade att det verkligen var sant och att de verkligen skulle hålla överenskommelsen. Det var tre familjer till som tog chansen och rätt många ensamma yngre människor.

I december packade vi ihop våra fåtaliga ägodelar och åkte med lastbil till Tšulöms station. Vår resa var tydligen dåligt organiserad, för där fick vi vänta i tre dagar innan vi fick åka vidare. Det var samma elände på järnvägsstationen i Novosibirsk. Vårt bagage hade kommit på avvägar och vi fick leta och vänta på det. Systemsonen Mati fyllde ett år där, han hade just lärt sig att gå. Vårt mål var staden Prokopjevsk i Kemerovo oblast. Från Dubravo var det ca 500 km dit.

Vi inkvarterades alla i ett litet rum där vi låg som sardiner i en ask. Lägenheterna som vi skulle få var ännu inte färdigställda. Efter en vecka flyttades vi till ett tvåvåningshus. I lägenheterna saknades innerdörrar, det fanns ingen värme, väggarna var fuktiga. Vårt bagage hade ännu inte kommit fram, så vi var tvungna att sova med kläderna på i ett oeldat rum. Jag blev sjuk och togs in på sjukhuset för blindtarmsoperation. När jag kom tillbaka hade man börjat elda i huset, dörrarna var isatta, i rummet fanns järnsängar och några stolar.

Så började vi ett nytt arbete. Mor och jag började på bygget och min syster Luule fick arbete i en lek-skola, där även hennes son togs emot. Det var en konfektionsfabrik som vi byggde. Först var vi hjälpredor som bar fram byggstenar och murbruk. Senare murade jag självständigt och var även kranskötare. Den var en liten maskin som inte åkte på räls utan var fast uppställd. Lönen var 35-40 rubel i månaden. Vår arbetsbrigad bestod av 32 arbetare av de mest skilda nationaliteter: kalmucker, tatarer, moldavier, ukrainare, tyskar, tschuvasser och även några ryssar. Språket var förstas ryska, och det kunde jag nu. Tiden på sjukhuset i Tšulöm hade satt "språket i munnen på mig" till den milda grad att jag hade svårt att komma på orden på estniska när jag kom hem därifrån.

(Fortsättning i nästa nummer)

SPITHAMNS BYALAG

Vi träffas måndagen den 6 oktober kl. 18.30 i lokalen i Sollentuna. Välkomna!